

Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: θεσμός στρατηγικής σημασίας για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και τον εκσυγχρονισμό των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Teachers' training: an institution of strategic importance for the development of teachers and the modernization of educational systems.

Μαρία Γ. Σταματοπούλου, Φιλολόγος, Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση από το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, kma31252@yahoo.gr

Δημήτριος Σταματοπούλος, Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Med στην Ηθική Φιλοσοφία, ΠΑ.ΠΕΛ., jimstamatopoylos@yahoo.gr

Παναγιώτης Μπαλιάμης, Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Med στις Επιστήμες της Αγωγής, ΕΑΠ, p.baliamis@yahoo.gr

Maria G. Stamatopoulou, Philologist, M.A. in Continuing Education and Lifelong Learning, Faculty of Humanities and Social Sciences, OUC, kma31252@yahoo.gr

Dimitrios Stamatopoulos, Primary Education Teacher, Med. in Moral Philosophy of Humanities of University Of Peloponnese jimstamatopoylos@yahoo.gr

Panagiotis Baliamis, Primary Education Teacher, Med. in Education of the Department of Humanities of the Hellenic Open University (EAP), p.baliamis@yahoo.gr

Abstract: This article refers to the training of teachers, since it contributes the most to their professional development and emerges as an institution of strategic importance for educational organizations as well. First, after an introduction to the concept of training, the concepts of the professional and personal development of teachers are clarified and then forms, goals and methods of training are mentioned. Finally, the necessity of modern training programs and the importance of an effective training that contributes both to the continuous professional growth and development of teachers and to the modernization and development of the educational systems themselves is highlighted.

Keywords: Training, professional development, teachers.

Περίληψη: Το παρόν άρθρο αναφέρεται στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, αφού συνεισφέρει τα μέγιστα στην επαγγελματική ανάπτυξή τους και αναδεικνύεται ως θεσμός στρατηγικής σημασίας και για τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς. Αρχικά, αφού γίνεται μία εισαγωγή στην έννοια της επιμόρφωσης, αποσαφηνίζονται οι έννοιες της επαγγελματικής και προσωπικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών και κατόπιν αναφέρονται μορφές, στόχοι και μέθοδοι επιμόρφωσης. Τέλος, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα σύγχρονων επιμορφωτικών προγραμμάτων και η σημασία μιας αποτελεσματικής επιμόρφωσης που συμβάλλει τόσο στη συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη και εξέλιξη των εκπαιδευτικών όσο και στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των ίδιων των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Λέξεις κλειδιά: Επιμόρφωση, επαγγελματική ανάπτυξη, εκπαιδευτικοί.

Εισαγωγή

Στη σημερινή κοινωνία της γνώσης και των ραγδαίων μεταβολών, η επιμόρφωση καθίσταται όχι μόνο σύνοδο σύμπτωμα των αλλαγών, αλλά αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της επαγγελματικής επιβίωσης των εργαζομένων, αφού τους καθιστά ενήμερους για τις νέες εξελίξεις της δημιουργίας του ανθρώπου, συμπληρώνει τα κενά της εκπαίδευσής τους και διασφαλίζει την παρουσία τους στην αγορά εργασίας. Στη σύγχρονη συγκυρία με τη διεύδυση των ψηφιακών μέσων και του διαδικτύου στην καθημερινότητά μας και την πανδημία, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δύναται να αποτελέσει θεσμό στρατηγικής σημασίας τόσο για τη συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη και εξέλιξη των εκπαιδευτικών όσο και για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των ίδιων των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Ο Μαυρογιώργος (1999:101) ορίζει την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως «το σύνολο των δραστηριοτήτων και των διαδικασιών που συνδέονται με τη σύλληψη, το σχεδιασμό και την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων, που έχουν ως πρωταρχικό σκοπό τον εμπλουτισμό, τη βελτίωση, την αναβάθμιση και την περαιτέρω ανάπτυξη των ακαδημαϊκών θεωρητικών ή πρακτικών, επαγγελματικών και προσωπικών ενδιαφερόντων, ικανοτήτων, γνώσεων και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών, κατά τη διάρκεια της θητείας τους.».

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αποτελεί ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχεδιασμένο και οργανωμένο, βασιζόμενο στην αρχική εκπαίδευση τους, την οποία συμπληρώνει και επικαιροποιεί, αλλά συνιστά οργανικό μέρος της, αφού αρχική εκπαίδευση και επιμόρφωση αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία (Μαυρογιώργος, 1996). Επομένως, επιμόρφωση και αρχική εκπαίδευση βρίσκονται σε σχέση αμφίδρομης ανατροφοδότησης, αφού η μια δρα συμπληρωματικά προς την άλλη (Νάσαινας, 2010). Ο Μάνεσης (2011) τη διακρίνει από τη μετεκπαίδευση, η οποία αποτελεί ειδικευση σε επιμέρους επιστημονικό πεδίο, που ακολουθεί την αρχική εκπαίδευση. Ο Νάσαινας (2010) αναφέρει πως η μετεκπαίδευση αποσκοπεί στην αλλαγή του ρόλου ή της θέσης του επαγγελματία εκπαιδευτικού, ενώ η επιμόρφωση αφορά στη βελτίωση της αποδοτικότητάς του στην εργασία του. Ο Τσολάκης (1994) διακρίνει την επιμόρφωση από την κατάρτιση, συνδέοντας την κατάρτιση με το επάγγελμα και τις δεξιότητες και επισημαίνοντας τον μορφωτικό χαρακτήρα της επιμόρφωσης, αφού «η επιμόρφωση χρησιμοποιείται για να δηλώσει την επιπλέον επαγγελματική κατάρτιση ή ειδικευση, αν και ο ίδιος ο όρος στοιχεί στη μόρφωση, στην παιδεία, στην καλλιέργεια».

Η επιμόρφωση παρέχει γνώσεις που αφορούν στην επιστημονική εξειδίκευση, στην παιδαγωγική κατάρτιση αλλά και στην πρακτική άσκηση σε θέματα διδακτικής του αντικειμένου κάθε κλάδου των εκπαιδευτικών (Ξωχέλλης, 1991). Είναι συνυφασμένη με το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, αφού «Η φύση της διδασκαλίας απαιτεί οι εκπαιδευτικοί να δεσμεύονται στην κατεύθυνση της επαγγελματικής τους ανάπτυξης σε όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους» (Day, 2003). Κατά τον Μαυρογιώργο (1999) εντάσσεται στο πλαίσιο της Δια Βίου Εκπαίδευσής τους, η οποία ολοκληρώνεται με την αποχώρηση από την ενεργό δράση και μπορεί να αφορά στην περίοδο πριν την ανάληψη της υπηρεσίας ή να απευθύνεται στους νεοδιόριστους ή τους διορισμένους εκπαιδευτικούς και να υλοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια

της θητείας τους και ταυτοχρόνως διέπεται από όλες τις αρχές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, αφού απευθύνεται σε ενήλικες με συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο, δηλαδή το επάγγελμα του εκπαιδευτικού.

Κυρίως θέμα

1. Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών

1.1. Επαγγελματική ανάπτυξη

Η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών είναι η απομάκρυνση του εκπαιδευτικού από τις λανθάνουσες θεωρίες (Hargreaves, &Fullan, 1993), οι οποίες παγιώνονται στη συμπεριφορά του και έχουν συνέπειες και για τον ίδιο και για όλη την εκπαιδευτική κοινότητα.

Η φράση «επαγγελματική ανάπτυξη» κατά τον Clark (όπ. αναφ. Hargreaves, &Fullan, 1993) μπορεί να εμπεριέχει αρνητική χροιά για την υπόσταση των εκπαιδευτικών, όπως υπόνοιες για την ανεπάρκεια τους σε διάφορα ζητήματα ή ακόμα και μια κατευθυνόμενη και προβλέψιμη διαδικασία που απευθύνεται σε παθητικούς δέκτες. Αντίθετα, δεν είναι συνυφασμένη μόνο με την εξασφάλιση πιστοποιητικών σε ένα ολιστικό σύστημα έλεγχου του παρεχόμενου έργου (Παπαναούμ, 2008).

Η επαγγελματική ανάπτυξη είναι συνυφασμένη με την εξέλιξη των εκπαιδευτικών. Ο Jackson (όπ. αναφ. Hargreaves, &Fullan, 1993) αναφέρει ότι πρέπει να διαχωρίσουμε τις έννοιες «αλλαγή» και «εξέλιξη». Ο όρος «αλλαγή», κατά τον συγγραφέα, προσδιορίζει ένα φάσμα μεταβολών, στο οποίο εμπεριέχονται από θετικές εξελίξεις μέχρι και εξόχως αρνητικές. Αντίθετα, στον όρο «εξέλιξη» στους εκπαιδευτικούς επιλέγουμε ένα επιθυμητό υποσύνολο με θετικές προεκτάσεις. Επομένως, επαγγελματική εξέλιξη είναι ο μετασχηματισμός των ικανοτήτων που διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί, έτσι ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά τους.

Στη βιβλιογραφία (Ματσαγγούρας, 2005· Λιοναράκης, & Φραγκάκη, 2009) η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, σχετίζεται άμεσα με τα τρία μοντέλα της επαγγελματικής τους ανάπτυξης:

Α. το τεχνοκρατικό: η επιμόρφωση εστιάζει στη μεταλαμπάδευση γνώσεων, δεξιοτήτων, διδακτικών πρακτικών και μεθόδων στον εκπαιδευτικό, καθιστώντας τον απλό και μάλιστα «άκριτο εφαρμογέα» τους, χειραγωγούμενο της κεντρικής εξουσίας, και παθητικό δέκτη έτοιμων λύσεων,

Β. το ερμηνευτικό μοντέλο: η επιμόρφωση εστιάζει στην υποκειμενική προσέγγιση της γνώσης και της εκπαιδευτικής διαδικασίας καθιστώντας τον εκπαιδευτικό ενεργό υποκείμενο που συμμετέχει στην επαγγελματική και προσωπική του ανάπτυξη αξιοποιώντας τις εμπειρίες του,

Γ. το στοχαστικό-κριτικό μοντέλο: επικεντρώνεται στην κοινωνικοπολιτική διάσταση της εκπαίδευσης, θεωρούμενη υπό το πρίσμα της ηθικής, της κριτικής και του αναστοχασμού των διλημάτων και των κατεστημένων παραδοχών των ίδιων των εκπαιδευτικών, προκρίνοντάς τους σε στοχαζόμενους επαγγελματίες.

1.2. Προσωπική Ανάπτυξη

Ο Goodson (όπ.ανάφ. Hargreaves, & Fullan, 1993) παρατηρεί ότι, για να προσδιορίσουμε την εξέλιξη των εκπαιδευτικών, πρέπει πρώτα να μάθουμε για τις προτεραιότητές τους. Εκτός από τα στάδια, από τα οποία διέρχεται ο εκπαιδευτικός στη διάρκεια της καριέρας του, πρέπει να αναζητήσουμε κι άλλους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξή του, από την προσωπική υπόσταση του εκπαιδευτικού μέχρι την επιρροή που ασκούν ευαίσθητες φάσεις και γεγονότα κατά τη διάρκεια της ζωής του, προσεγγίζοντας τον εκπαιδευτικό ως μία ολότητα και ως προσωπικότητα.

Ο σχεδιασμός κάθε τεχνοκρατικής διαδικασίας ανάπτυξης δεν μπορεί να μη διατηρεί στο επίκεντρο της την αίσθηση του ηθικού σκοπού (Day, 2003), στοιχείο σημαντικό για την προσωπικότητα του εκπαιδευτικού. Οποιαδήποτε διαδικασία σχεδιασμού αποτελεσματικότερων μεθόδων στην εκπαιδευτική διαδικασία αλληλεπιδρά παρά εναρμονίζεται με τις ατομικές ανάγκες των εκπαιδευτικών. Αναλύοντας τον παραπάνω λόγο του Day αντιλαμβανόμαστε ότι οτιδήποτε σχεδιάζεται στην εκπαίδευση περνά από την κριτική οπτική του εκπαιδευτικού και αναπαράγεται με βάση την προσωπικότητά του. Η προσωπική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού λαμβάνει χώρα σε ένα αποτελεσματικό σχολικό περιβάλλον, που του επιτρέπει εκτός της αλληλεπίδρασης και της ανταλλαγής αντιλήψεων με τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς, να αναπτύσσει στρατηγικές αυτοπαρακολούθησης και αυτοκριτικής.

Οι αρχές, κατά τον Day (2003), που συμβάλλουν στην προσωπική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού είναι:

- A. Η αναζήτηση της μάθησης πρέπει να είναι μια δια βίου διαδικασία.
- B. Να είναι αυτό-διαχειριζόμενη.
- Γ. Να υπάρχουν πόροι.
- Δ. Να εξυπηρετούνται τα συμφέροντα των εκπαιδευτικών και του σχολείου, αλλά όχι ταυτόχρονα.
- E. Να προβλέπεται αξιολόγηση, που να αναγνωρίζει τις προσωπικές ανάγκες.

Υπό αυτό το πλαίσιο, καταλήγουμε πως ένας τέτοιος σχεδιασμός επιμόρφωσης μπορεί να επιτύχει την αποτελεσματικότερη σύνδεση της επαγγελματικής με την προσωπική ανάπτυξη.

2. Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών

2.1. Στόχοι και Μορφές Επιμόρφωσης

Σύμφωνα με τον ν. 1566/1985 (άρθρο 28-31) στόχοι της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών είναι:

- α) η ενημέρωση των νεοδιοριζόμενων σχετικά με το αναλυτικό πρόγραμμα, τα διδακτικά βιβλία, τη διδακτική των μαθημάτων, την εκπαιδευτική πολιτική και η προσαρμογή τους στην

πραγματικότητα του σχολείου και τις γενικότερες συνθήκες προσφοράς του διδακτικού τους έργου. Πρόκειται για την εισαγωγική επιμόρφωση των νεοδιόριστων, πριν από την ανάληψη των διδακτικών τους καθηκόντων, μια μορφή ενδοϋπηρεσιακής επιμόρφωσης, που είναι υποχρεωτική και υλοποιείται από τα Π.Ε.Κ.

β) η ενημέρωση αυτών που ήδη υπηρετούν σχετικά με τις εξελίξεις της επιστήμης και της εκπαιδευτικής πολιτικής, τις νέες μεθόδους διδασκαλίας και αξιολόγησης και την ανάπτυξη της ικανότητάς τους, ώστε να ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της εκπαίδευσης και να ασκούν αποτελεσματικότερα το έργο τους. Πρόκειται για την περιοδική επιμόρφωση των εν ενεργεία εκπαιδευτικών.

γ) η ενημέρωση τους σε σημαντικά εκπαιδευτικά θέματα, νέα αντικείμενα, μαθήματα, μέτρα και θεσμούς, καθώς και η προετοιμασία τους για άσκηση νέων καθηκόντων. Αναφέρεται στα ειδικά επιμορφωτικά σχήματα.

2.2. Είδη και Σύγχρονες Μέθοδοι Επιμόρφωσης

Ως προς τη διοργάνωσή της, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών διακρίνεται σε:

- Ενδοσχολική, που λαμβάνει υπόψη της τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε σχολικής μονάδας,
- Εξωσχολική, που περιλαμβάνει επιμορφωτικά προγράμματα σε Κέντρα Επιμόρφωσης, κυρίως σεμιναριακού τύπου και την Πανεπιστημιακή Επιμόρφωση (Μπράτιτσης, Χλαπάνης, Μηναΐδη, & Δημητρακοπούλου, χ.χ.).

Η διάρκεια κάθε επιμόρφωσης ποικίλει και ανάλογα χαρακτηρίζεται ως ταχύρρυθμη επιμόρφωση ή μη.

Σχετικά με την αξία της παρουσίας των εκπαιδευτικών, η επιμόρφωση διακρίνεται σε:

- προαιρετική, στην οποία απεικονίζονται οι απαιτήσεις και οι ανάγκες των εκπαιδευτικών και
- υποχρεωτική, η οποία αντικατοπτρίζει κυρίως τη βούληση της πολιτείας.

Ως προς τη μορφή της, ο Σαλτερής (2011) τη διακρίνει, όπως και την εκπαίδευση, σε:

- άτυπη: αφορά τις επιρροές που δέχεται ο εκπαιδευτικός καθημερινά στο επαγγελματικό του περιβάλλον καθώς μέσα από τον αναστοχασμό των εμπειριών του οδηγείται στη μάθηση, διαμορφώνοντας στάσεις, αλλάζοντας συμπεριφορές και αποκτώντας νέες δεξιότητες
- μη τυπική: είναι οργανωμένη, αλλά εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και αφορά επιμέρους θέματα.
- τυπική επιμόρφωση: αντικατοπτρίζει τις αυθεντικές ανάγκες των ίδιων των εκπαιδευτικών, καθώς η συμμετοχή τους είναι προαιρετική και οικειοθελής και παρέχεται στους εκπαιδευτικούς, για να τους στηρίξει επαγγελματικά με βάση τις ανάγκες του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος (Σαλτερής, 2011).

Μια σύγχρονη μορφή επιμόρφωσης, που «σπάει το φράγμα» του χώρου και του χρόνου, αποτελούν τα Εξ Αποστάσεως επιμορφωτικά προγράμματα, που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευελιξία (Παπαδάκης, & Φραγκούλης, 2005). Η ΑεξΑΕ χρησιμοποιώντας τις ΤΠΕ και διάφορες μορφές εκπαιδευτικής πράξης, οδηγεί σε νέα δεδομένα την εκπαίδευση και τη μάθηση. Η σύγχρονη τεχνολογία παρέχει τη δυνατότητα μετάδοσης κινούμενης εικόνας και ήχου άμεσα, διευκολύνοντας την από απόσταση συμμετοχή με αλληλεπίδραση ανάμεσα στους συμμετέχοντες σε πραγματικό χρόνο ή οποιαδήποτε στιγμή και από οποιοδήποτε χώρο επιθυμεί ο εκπαιδευόμενος, εφόσον προηγηθεί αποθήκευση του εκπαιδευτικού υλικού (Τόκη & Παγγέ, 2011). Οι Ανοιχτοί Εκπαιδευτικοί Πόροι (ΑΕΠ)-OERs άλλαξαν και εκδημοκράτισαν την εκπαίδευση, γιατί παρέχουν εκπαιδευτικό υλικό σε όποιον διαθέτει πρόσβαση στο διαδίκτυο (Beetham, & Sharpe, 2013). Το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο της Αγγλίας (ΑΠΑ) προσφέρει ΑΕΠ από το 2008 μέσω ιστοσελίδας με δυνατότητα πρόσβασης, σύγχρονης και ασύγχρονης, σε υλικό καταταμημένο σε θεματικές ενότητες με χρονοδιάγραμμα διεκπεραίωσης (Scanlon, McAndrew, & O'Shea, 2015). Οι ανοικτές πρακτικές στην εκπαίδευση διευκολύνουν στην επιμόρφωση τον εκπαιδευτικό και είναι απαραίτητες, για να αλλάξει ο τρόπος που μαθαίνουμε και για να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις του 21ου αιώνα (Coughlan et al., 2013 όπ. αναφ. Scanlon et al., 2015).

Επιπροσθέτως, οι Μαζικές Ανοιχτές Διαδικτυακές Σειρές Μαθημάτων - MOOCs προσφέρονται για κάθε χώρο συνδεδεμένο με το διαδίκτυο, καταργούν χρονικά και φυσικά όρια, προσφέρουν σε όλους κοινό περιεχόμενο σε άτυπο περιβάλλον, ενισχύουν τη διαδικτυακή συμμετοχική μάθηση και βελτιώνουν τις δεξιότητες της ΔΒΜ. (Γκελαμέρης, 2015:66). Με τα MOOCs δύναται να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των δημοσιονομικών περιορισμών στην ανωτάτη εκπαίδευση, μιας και μειώνεται το κόστος των κύκλων σπουδών (Carey, 2013). Τα Ανοιχτά Πανεπιστήμια, προσπερνώντας την πρόσωπο με πρόσωπο διδασκαλία, μείωσαν το κόστος λειτουργίας και έκαναν προσιτά εκπαιδευτικά προγράμματα λόγω της εύκολης πρόσβασης (Law et al. 2013 όπ. αναφ. Scanlon et al. 2015:5). Τα ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης και το e-learning αποτελούν σύγχρονες μεθόδους εκπαίδευσης που μπορούν να διευκολύνουν τους εκπαιδευτικούς στην επιμόρφωση και να συμβάλλουν τα μέγιστα στην επαγγελματική τους ανάπτυξη.

3. Η Συμβολή της Επιμόρφωσης στον Εκσυγχρονισμό των Εκπαιδευτικών και των Εκπαιδευτικών Συστημάτων

Σε έναν κόσμο που συνεχώς αλλάζει, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αποτελεί αναγκαιότητα και δε θεάται, όπως παλαιότερα, μόνο ως απαίτηση εκπαιδευτικών που αποσκοπούσαν στην ανέλιξη τους στην ιεραρχία, αλλά πλέον αποτελεί αδήριτη απαίτηση της σύγχρονης κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας (Τζαβάρα, & Βεργίδης, 2002), αφού οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να εκσυγχρονίζουν τις γνώσεις τους και τις διδακτικές τους πρακτικές για να ανταπεξέλθουν στις νέες απαιτήσεις του κοινωνικού γίνεσθαι (Ξωχέλλης, 2001· Χατζηδήμου, 2012).

Η επιμόρφωσή τους συμβάλλει και στην εύρυθμη λειτουργία του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος, επειδή *«Ο εκπαιδευτικός είναι το κλειδί της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Κανένα εκπαιδευτικό σύστημα δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους του, αν οι εκπαιδευτικοί δε δίνουν καθημερινά τον καλύτερο εαυτό τους μέσα στην τάξη και δεν αναδεικνύονται ως πνευματική και ηθική πρωτοπορία της κοινωνίας.»* (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011). Επίσης, αποτελεί θεσμό ζωτικής σημασίας όχι μόνο για τη βελτίωση των ίδιων και την επαγγελματική τους εξέλιξη αλλά και για τον εκσυγχρονισμό της ίδιας της εκπαίδευσης (Μαυρογιώργος, 1999· Χατζηπαναγιώτου, 2001). Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κρίνεται αναγκαία για την ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, αφού οι εκπαιδευτικοί βρίσκονται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των εκπαιδευτικών αλλαγών και από αυτούς εξαρτάται η αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης.

Η επιμόρφωση είναι αναγκαία και για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό ως επαγγελματία, αφού αποσκοπεί στην επαγγελματική του ανάπτυξη, η οποία αποτελεί κομβικό σημείο για την εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαίδευση, όπως η ενσωμάτωση των ΤΠΕ, καθώς απαιτεί την απόκτηση νέων γνώσεων και δεξιοτήτων από τον εκπαιδευτικό, αλλά και στην ποιότητα στο έργο του (Law, 2007). Οι εκπαιδευτικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις καθώς και η ανέλιξη των εκπαιδευτικών σε στελέχη εκπαίδευσης καθιστούν αναγκαία την επιμόρφωσή τους, ώστε να ανταποκριθούν στα νέα τους καθήκοντα αλλά και στον ρόλο τους ως φορείς αλλαγής (Χατζηπαναγιώτου, 2001), καθώς η επιμόρφωση του εκπαιδευτικού *«άδηλα θέτει προβληματισμούς για τον νέο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει ως μεταλαμπαδεύτης, μεσολαβητής και διευκολυντής του πνεύματος της ΔΒΜ στους μαθητές»* (Χατζηπαναγιώτου, 2001).

Επιπρόσθετα, συνιστά αναγκαία προϋπόθεση και για την προσωπική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού, αφού *«συνάγει δραστηριότητες που εμφανώς αφορούν τη μεθόδευση της προσωπικής του, συνεχούς και πολυεπίπεδης αυτοεξέλιξης»* (Χατζηπαναγιώτου, 2001), που αποτελεί μια διηλεκτική διαδικασία αναζήτησης μάθησης, η οποία ανταποκρίνεται στις ατομικές ανάγκες του, μιας και κάθε απόπειρα εισαγωγής αποτελεσματικότερων μεθόδων στην εκπαίδευση αλληλεπιδρά με τις ατομικές ανάγκες των εκπαιδευτικών (Day, 2003:442). Η επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού διέρχεται και μέσα από την προσωπική του ανάπτυξη. Με την επιμόρφωση εκτός από την απόκτηση ή βελτίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων, νιώθει και ο ίδιος ο εκπαιδευτικός ως άτομο αυτοπεποίθηση, πληρότητα και ψυχική ικανοποίηση και μπορεί να ανταποκριθεί αποτελεσματικότερα στο πολυσύνθετο έργο του (Hargreaves, &Fullan, 1993). Η επιμόρφωση συμβάλλοντας στην ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών συμβάλλει και στην ποιότητα της εκπαίδευσης (Μαυρογιώργος, 2008:155), αφού *«δε νοείται καλό σχολείο χωρίς καλούς εκπαιδευτικούς»* (Παπαναούμ, 2008:55).

Στην Ελλάδα, οι ταχύτατες κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές εξελίξεις και η οικονομική κρίση επηρέασαν το προφίλ του εκπαιδευτικού. Ο χρόνος αναμονής από την απόκτηση του πτυχίου έως την είσοδό του στη δημόσια εκπαίδευση αυξήθηκε εξαιτίας του περιορισμού των διορισμών, με αποτέλεσμα πολλοί εκπαιδευτικοί να απασχολούνται σε άλλες

εργασίες πριν την είσοδό τους στο επάγγελμα, με κίνδυνο οι γνώσεις που απέκτησαν να ξεχαστούν, αλλά και οι ίδιοι να αντιμετωπίζουν προβλήματα στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη (Χατζηδήμου, 2008). Επίσης, η παρεμπόδιση της πρόωρης συνταξιοδότησης αύξησε τον μέσο όρο της ηλικίας των εκπαιδευτικών, με αποτέλεσμα η επιμόρφωσή τους και η σύνδεσή της με την αρχική τους εκπαίδευση να αποτελούν τομέα στρατηγικής σημασίας για την υλοποίηση της οποιασδήποτε εκπαιδευτικής πολιτικής. (Βεργίδης, 2012). Όσον αφορά στην αρχική τους εκπαίδευση, ιδίως οι εκπαιδευτικοί απόφοιτοι των λεγόμενων «καθηγητικών σχολών», καταρτίζονται κυρίως σε θεωρητικό επίπεδο αποκτώντας γνώσεις στο αντικείμενό τους, αλλά η θεωρητική τους κατάρτιση δε συνοδεύεται με ανάλογη πρακτική άσκηση (Χατζηδήμου, 2012), με αποτέλεσμα να συναντούν «σοκαριστικές» εκπλήξεις επί του πρακτέου κατά την είσοδό τους στον επαγγελματικό στίβο (Ξωχέλλης, 1991), γιατί *«Όπως έχουν σήμερα οι σπουδές στη χώρα μας, το πιο σημαντικό πρόβλημα για το διδακτικό προσωπικό της Μέσης Εκπαίδευσης είναι η έλλειψη κάθε προετοιμασίας του στη διδακτική μεθοδολογία...»* (Σακκά, 1988:765). Τις τελευταίες δεκαετίες με την εισροή μεταναστών στη χώρα μας και το έντονο προσφυγικό ρεύμα, η σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού έχει αλλάξει, οπότε μια επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης κρίνεται αναγκαία (Μαυροσκούφης, 2010). Η θεσμοθέτηση αλληπάλληλων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να αναβαθμιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα, οδηγεί τους εκπαιδευτικούς σε μια επαγγελματική ανασφάλεια, που συχνά καταλήγει σε αντίσταση σε κάθε νέο μέτρο, γεγονός που καθιστά αναγκαία την επιμόρφωση για την πληροφόρηση στις θεσμικές αλλαγές και για την προώθηση αυτών (Γκότοβος, 1982). Επιπλέον, η θεσμοθέτηση της πιστοποίησης της επιμόρφωσης ως κριτήριο αξιολόγησης των εκπαιδευτικών που μοριοδοτείται (ΠΔ.152/ΦΕΚ 240/5-11-2013) καθιστά αναγκαία την επιμόρφωση του εκπαιδευτικού.

Τέλος, η διείσδυση των ΤΠΕ στα σχολεία της χώρας και ο ψηφιακός γραμματισμός στα αναλυτικά προγράμματα αυξάνουν τις απαιτήσεις για γνώσεις στα ψηφιακά μέσα, προκειμένου να αποκτήσουν γνώσεις στις Νέες Τεχνολογίες, ώστε να μειωθεί το «ψηφιακό» χάσμα, οδηγώντας σε επιμορφωτικά προγράμματα στις ΤΠΕ. Ιδιαίτερως η σύγχρονη παγκόσμια πραγματικότητα λόγω της πανδημίας έφερε στο φως νέες επιμορφωτικές ανάγκες τόσο στη σύγχρονη όσο και στην ασύγχρονη μορφή εκπαίδευσης, αφού οι εκπαιδευτικοί αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν νέα ψηφιακά μέσα, πλατφόρμες, λογισμικά και άλλους ψηφιακούς πόρους, προκειμένου να ανταποκριθούν πιο αποτελεσματικά στο διδακτικό τους έργο, όταν τα σχολεία ήταν κλειστά λόγω του υγειονομικού περιορισμού.

Συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια στην επιμορφωτική πολιτική του ΥΠΑΙΘ κυριάρχησαν τα επιμορφωτικά προγράμματα στις ΤΠΕ. Το ερώτημα που αναδύθηκε είναι κατά πόσο ήταν αποτελεσματικά, αφού η σύγχρονη συγκυρία λόγω του κορωνοϊού και της αναστολής λειτουργίας των σχολικών μονάδων έφερε στο φως πολλά προβλήματα στη χρήση των ΤΠΕ στο εκπαιδευτικό έργο και βρήκε απροετοίμαστη την εκπαιδευτική κοινότητα. Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν απρόσμενα να

χρησιμοποιήσουν ψηφιακές πλατφόρμες σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, να οργανώσουν μαθήματα στην e-me και στην e-class, να διδάξουν μέσω Webex χωρίς καμία επιμόρφωση ούτε καν πρότερη εμπειρία και επαφή με αυτά τα μέσα. Η Ταχύρρυθμη Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών στην Εξ αποστάσεως Εκπαίδευση, διάρκειας 20 ωρών, υλοποιήθηκε τον Ιούνιο 2021, «μετά εορτής». Όταν θέλουμε να μιλάμε για σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα και αποτελεσματικούς εκπαιδευτικούς, αφουγκραζόμαστε τις ανάγκες, επιδεικνύουμε διορατικότητα στον σχεδιασμό των επιμορφωτικών προγραμμάτων – η Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση δεν είναι κάτι καινούριο άλλωστε- και σε καμία περίπτωση δεν υλοποιούμε κάτι ευκαιριακό χωρίς συνέχεια, αφού το συγκεκριμένο επιμορφωτικό πρόγραμμα δε συνεχίστηκε και οι ψηφιακές τάξεις με το άνοιγμα των σχολείων έμειναν οι περισσότερες ανενεργές. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν σε ανάλογη συγκυρία οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στο έργο τους. Επομένως, το δεδομένο είναι η αναγκαιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, το ζητούμενο είναι η αποτελεσματικότητα της επιμόρφωσής τους.

Οπότε είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη οι τρεις προϋποθέσεις που συμβάλλουν στην αποτελεσματικότητα της επιμόρφωσης, σύμφωνα με την Παπαναούμ (2008) και αφορούν

α) στη φιλοσοφία της, η οποία πρέπει να διαπνέεται από τη σύγχρονη αντίληψη για τον πολύπλοκο και απαιτητικό ρόλο και το έργο του εκπαιδευτικού, ο οποίος καλείται όχι μόνο να διαθέτει επάρκεια γνώσεων του διδακτικού αντικειμένου του, διδακτικές δεξιότητες, αλλά και προσωπικές στάσεις και ικανότητες για το έργο που επιτελεί,

β) στον σχεδιασμό της με βάση τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα σύμφωνα με τις επιταγές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων καθώς και να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες του εκπαιδευτικού συστήματος και του ίδιου του εκπαιδευτικού

γ) στην οργανική της ένταξη στην πολιτική του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού, ο οποίος πρέπει να υποστηρίζεται σε όλη τη διάρκεια της θητείας του βελτιώνοντας την επαγγελματική του μάθηση, προκειμένου να εξελίσσεται επαγγελματικά.

Η επιμόρφωση, προκειμένου να συμβάλλει στην ποιότητα του εκπαιδευτικού και στην ποιότητα της εκπαίδευσης, οφείλει να είναι αποτελεσματική και επιτυχής και «είναι επιτυχής, όταν προάγει την επαγγελματική γνώση του εκπαιδευτικού, έτσι ώστε να είναι πιο αποτελεσματικός στο έργο του στο σχολείο» (Παπαναούμ, 2008:57), διαφορετικά μπορεί να φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα, «γιατί όντας «μπαλωματική» και ευκαιριακή, οδηγεί στον εφησυχασμό και συγκαλύπτει χρόνιες ανεπάρκειες του σχολικού θεσμού» (Παπαναούμ, 2008).

Μια περιοδική επιμόρφωση στις ΤΠΕ μπορεί να αποτελέσει εφαλτήριο για την περαιτέρω επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Καταπολεμώντας την τεχνοφοβία τους οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν κι άλλες μορφές και μεθόδους επιμόρφωσης όπως είναι τα επιμορφωτικά προγράμματα της Ανοιχτής Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, η συμμετοχή σε κοινότητες μάθησης και σε εικονικές τάξεις, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους, και τις προσωπικές ανάγκες τους, αλλά και αντιμετωπίζοντας τα εμπόδια που επηρεάζουν τη συμμετοχή τους όπως έλλειψη χρόνου, συχνές μετακινήσεις κ.α. προσαρμόζοντας την

επιμόρφωσή τους στον δικό τους ρυθμό μάθησης καθώς η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα αυτών των προγραμμάτων το επιτρέπει. (Βεργίδης κ.ά., 1998). Επομένως, επειδή οι επιμορφωτικές ανάγκες κάθε εκπαιδευτικού και η προσωπικότητα διαφέρουν, δε θα ήταν ασφαλές να γίνει μια συγκεκριμένη πρόταση ως προς τη μέθοδο και μορφή επιμόρφωσης, γιατί θα αποτελούσε μια παρακινδυνευμένη γενίκευση και ισοπέδωση. Κάθε εκπαιδευτικός καλό θα ήταν να επιλέξει τη μορφή της επιμόρφωσης που του ταιριάζει, αρκεί να διασφαλίζεται η ποικιλία από την επίσημη πολιτεία.

Επίσης, η επίσημη πολιτεία οφείλει να δώσει κίνητρα, ώστε οι σχολικές μονάδες να εφαρμόσουν την ενδοσχολική επιμόρφωση, αφού «η επιμόρφωση σε συγκεκριμένα προβλήματα που προκύπτουν στη σχολική μονάδα που εργάζεται ο εκπαιδευτικός και η συμμετοχική διαβούλευση μέσω της ανταλλαγής επαγγελματικών εμπειριών και καθοδήγησης από κριτικούς φίλους εντός της σχολικής μονάδας, οριοθετούν το σύγχρονο πλαίσιο της ενδοσχολικής επιμόρφωσης. Η έρευνα δείχνει ότι σχολικές μονάδες που εφαρμόζουν τέτοιου είδους επιμόρφωση είναι οι πλέον αποτελεσματικές» (ΙΕΠ, 2012:13). Ένα άλλο πλεονέκτημά της είναι ότι συντελεί στη δημιουργία μιας κουλτούρας επιμόρφωσης, πράγμα που δύναται να συμβάλλει στην αναζήτηση προγραμμάτων αυτοεπιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στον ελεύθερο χρόνο τους. Η αυτοεπιμόρφωση συμβάλλει στην προσωπική και επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών καθώς και στη βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού τους έργου.

Τέλος, η συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό την αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης, ικανοποιεί τις βασικές επιδιώξεις της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας. Νέες μέθοδοι διδασκαλίας, νέα αντικείμενα διδασκαλίας και νέες τεχνολογίες επιβάλλουν τη συνεχή βελτίωση και προσαρμογή των σύγχρονων εκπαιδευτικών οργανισμών, ενώ η ουσιαστική συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν τους ίδιους επηρεάζει θετικά την αποτελεσματικότητα των οργανισμών αυτών (Κουτούζης, 2008).

Οποιαδήποτε μορφή ή μέθοδο ακολουθήσει ο εκπαιδευτικός, η επίσημη πολιτεία οφείλει να είναι αρωγός στην επιμορφωτική του πορεία παρέχοντας διευκολύνσεις και κίνητρα, αφού η σημασία της εξωτερικής παρακίνησης στη δημιουργία ισχυρών δεσμών μάθησης από πλευράς των εκπαιδευτικών αναγνωρίζεται ως συμβατική υποχρέωση της πολιτείας, ώστε να κάνει περισσότερο ανταποδοτικούς τους όρους εργασίας από πλευράς αναγνώρισης και αμοιβών (Παπαναούμ, 2008). Στο σημείο αυτό οφείλουμε να αποσαφηνίσουμε πως παράλληλα με τις σύγχρονες μορφές και μεθόδους επιμόρφωσης, είναι πολύ σημαντικό να διατηρηθούν και οι παραδοσιακές μορφές επιμόρφωσης μέσω δια ζώσης παρακολούθησης, αφού φέρνουν σε επαφή τους εκπαιδευτικούς μεταξύ τους και ανταλλάσσουν απόψεις και προβληματισμούς σχετικά με το έργο τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βεργίδης, Δ. (2012) Νεοφιλελεύθερη Εκπαιδευτική Πολιτική και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών. *Σύγχρονη Εκπαίδευση: Τρίμηνη Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 69, 43-49.
- Βεργίδης, Δ., Λιοναράκης, Α., Λυκουργιώτης, Α., Μακράκης, Β., Ματραλής, Χ. (1998) Ανοικτή και εξ Αποστάσεως εκπαίδευση: Θεσμοί και λειτουργίες, τόμος Α, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Beetham, H. & Sharpe, R. (2013). *Rethinking Pedagogy for a Digital Age: Designing for 21st Century Learning*, Routledge, London. Ανακτήθηκε στις 1-7-2022 από [https://books.google.gr/books?id=F7On-O2VrYUC&printsec=frontcover&dq=Beetham,+H.+%26+Sharpe,+R.+\(2013\).+Rethinking+Pedagogy+for+a+Digital+Age:+Designing+for+21st+Century+Learning,+Routledge,+London.&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwifl_j87pfQAhWCqxoKHW8SDcwQ6AEIGzAA#v=onepage&q&f=false](https://books.google.gr/books?id=F7On-O2VrYUC&printsec=frontcover&dq=Beetham,+H.+%26+Sharpe,+R.+(2013).+Rethinking+Pedagogy+for+a+Digital+Age:+Designing+for+21st+Century+Learning,+Routledge,+London.&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwifl_j87pfQAhWCqxoKHW8SDcwQ6AEIGzAA#v=onepage&q&f=false)
- Γκότοβος, Θ. (1982) Η Αναγκαιότητα της Επιμόρφωσης και ο Ρόλος της στην Αποτελεσματικότητα των Αλλαγών της Εκπαίδευσης. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 9, 28-33.
- ΙΕΠ. (2012). Διαδικασία Αυτοαξιολόγησης στη Σχολική Μονάδα. Μεθοδολογία και Εργαλεία. Ανακτήθηκε στις 6-7-2022 από: http://aee.iep.edu.gr/sites/default/files/iep_files/iep_pdf%20Dec_2012/%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20-%20CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1/%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%26%20CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1.pdf
- Γκελαμέρης, Δ. Β. (2015). Πώς οι νέες Διαδικτυακές Τεχνολογίες διαμορφώνουν την Ανοικτή και εξ αποστάσεως Εκπαίδευση στο άμεσο μέλλον. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 11(1), 51-71. Ανακτήθηκε στις 23-6-2022 από <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/9820/9942>
- Carey, K., (2013). Obama, Rubio Agree on One Thing: Technology Could Fix the Higher Ed Mess. Ανακτήθηκε στις 2-7-2022 από <http://tinyurl.com/cogw2kh>
- Day, C. (2003) *Η Εξέλιξη των Εκπαιδευτικών. Οι Προκλήσεις της Δια Βίου Μάθησης*. (Α. Βακάκη, μετάφ.). Αθήνα: Τυπωθήτω. (Πρωτότυπη έκδοση 1999).
- Hargreaves, M. & A.Fullan, (1993) *Η Εξέλιξη των Εκπαιδευτικών* (Π. Χατζηπαντελή, μετάφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη. (Πρωτότυπη έκδοση 1992).

- Κουτούζης, Μ. (2008). Η Εκπαιδευτική Μονάδα ως Οργανισμός. Στο: Αθανασούλα-Ρέππα, Α., Δακοπούλου, Α., Κουτούζης, Μ., Μαυρογιώργος Γ., & Χαλκιώτης, Δ. *Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική* (τόμος Α). Πάτρα: ΕΑΠ.
- Λιοναράκης, Α. & Φραγκάκη, Μ. (2009) Στοχαστικο-κριτικά Μοντέλα Επαγγελματικής Ανάπτυξης και Επιμόρφωσης στην Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Μια Πρόταση με πολυμορφική Διάσταση. Λιοναράκης, Α. (επιμ.) *5ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 27-29 Νοεμβρίου 2009, 228-243. Πάτρα: Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης.
- Law, N. (2007) Teacher Knowledge and Teacher Learning for Pedagogical Innovation with ICT. In *Paper presented at the British Educational Research Association Annual Conference* (Vol. 5, p. 8). Ανακτήθηκε στις 23-6-2022 από https://scholar.google.com/scholar?q=Law%2C+N.+%282007%29.+Teacher+knowledge+and+teacher+learning+for+pedagogical+innovation+with+ICT.&btnG=&hl=en&as_sdt=0%2C5
- Νάσαινας, Γ. (2010) *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών στο Πλαίσιο της Δια Βίου Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ν. & Σ. Μπατσιούλας.
- Μάνεσης, Ν. (2011) *Επιμόρφωση και Δια Βίου Μάθηση των Εκπαιδευτικών: Το Ζήτημα της Εξομοίωσης (130/1990)*. Αθήνα: Γκιούρδας.
- Ματσαγγούρας, Η. (2005) Επαγγελματισμός και Επαγγελματική Ανάπτυξη. Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) *Επιμόρφωση και Επαγγελματική Ανάπτυξη του Εκπαιδευτικού*, 63-82. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μαυρογιώργος, Γ. (2008) Η Εκπαιδευτική Μονάδα ως Φορέας Διαμόρφωσης και Άσκησης Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αθανασούλα-Ρέππα, Α., Δακοπούλου, Α., Κουτούζης, Μ., Μαυρογιώργος, Γ., & Χαλκιώτης, Δ. (επιμ.) *Διοίκηση εκπαιδευτικών Μονάδων: Εκπαιδευτική διοίκηση και πολιτική*, Τόμος Α΄. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1999) Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών και Επιμορφωτική Πολιτική στην Ελλάδα. Αθανασούλα – Ρέππα Α., Ανθοπούλου Σ., Κατσουλάκης Σ., & Μαυρογιώργος Γ. (επιμ.) *Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων, Διοίκηση Ανθρωπίνου Δυναμικού*, Τόμος Β΄, 120-124. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1996) Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: Οι Μορφές της και το Κοινωνικοπολιτικό τους Πλαίσιο. Γκότοβος, Α., Μαυρογιώργος, Γ., & Παπακωνσταντίνου, Π. (επιμ.) *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*, 85-103. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2010) Σχεδιασμός, Υλοποίηση και Αξιολόγηση Επιμορφωτικών Προγραμμάτων: ένα Εγχείρημα με Στόχο τη Μετασχηματιστική Μάθηση στα Πεδία του Πολιτισμού και της Ιστορίας. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 48, 124-139.
- Μπράτιτσης, Θ., Χλαπάνης, Γ. Ε., Μηναΐδη, Α., & Δημητρακοπούλου, Α. (χ.χ.) *Σχεδιασμός Προγράμματος Διαρκούς Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών από Απόσταση, με βάση Δεδομένα Έρευνας από τρέχουσα Επιμόρφωση στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας*. Ανακτήθηκε στις 5-7-2022 από

http://www.rhodes.aegean.gr/LTEE/papers/paper_docs/hlapanis/%D4%E5%EB%E9%EA%FC%20%A2%F1%E8%F1%EF%20%C5%C1%D0.doc.

- Ξωχέλλης, Π. (1991) Βασική Εκπαίδευση και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Διαπιστώσεις και Προτάσεις. *Φιλολόγος*, 64/91, 84-97.
- Ξωχέλλης, Π. (2001) Η Ενδοσχολική Επιμόρφωση στην Ελλάδα: μια Καινοτομία στη Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών. *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και Ανάπτυξη του Σχολείου*, 15-16 Δεκεμβρίου 2000, 10-16. Θεσσαλονίκη.
- Ο Περί Εθνικού Συστήματος Δομής και Λειτουργίας της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και λοιπών διατάξεων Νόμος. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, ν. 1566/ ΦΕΚ 167/Α/30-09-1985, 2547 .2612. Ανακτήθηκε στις 9-6-2022 από http://www.et.gr/idoscs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHO1H1f3wMBQHdtvSoClrL8tP77J3eAjAx5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnK13nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuWDKZHuGKk08JTddFrK3r3GgMm8yJZ8cJUfgjx_8D0yC
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2011) *Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών, Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό: Τόμος Α': Γενικό Μέρος*. Αθήνα: 2011. Ανακτήθηκε στις 25-2-2021 από <http://www.epimorfosi.edu.gr/images/stories/ebook-epimorfotes/genikomer/1.%20tomos%20a%20geniko.pdf>
- Παπαδάκης, Σ., & Φραγκούλης, Ι. (2005) Διερεύνηση Επιμορφωτικών Αναγκών και Στάσεων Εκπαιδευτικών για την Παροχή Εξ Αποστάσεως Επιμόρφωσης σε Περιβάλλον Ηλεκτρονικής Μάθησης (e-Learning). Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) *Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*, 276-285. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Παπαναούμ, Ζ. (2008) Για ένα Καλύτερο Σχολείο: Ο Ρόλος της Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Εκπαίδευση και Ποιότητα στο Ελληνικό Σχολείο: Εισηγήσεις διημερίδων*, 20-21 Μαρτίου 2008, 54-61. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 7-6-2022 από http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=91&bitstream=91_01#page/62/mode/1up
- Σακκά, Δ. (1988) Εκπαίδευση και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών. Παπαγεωργίου, Ν. (επιμ.) *Πρακτικά 5ου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου, Βασική Κατάρτιση, Επιμόρφωση, Μετεκπαίδευση των Καθηγητών*, Θεσσαλονίκη 2-5 Απρίλη 1987, 764-773. Αθήνα: Ο.Α.Μ.Ε..
- Σαλτερής, Ν. (2011) Επιμορφωτικά Μορφώματα και Σύστημα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών: Εννοιολογικές Διευκρινίσεις, Σχέσεις και Στόχοι. Μπαγάκης, Γ. (επιμ.) *Θεσμοθετημένες και Νέες Μορφές Επιμόρφωσης. Προς Αναζήτηση Συνέργειας και Καλών Πρακτικών*. Αθήνα: ΟΕΠΕΚ.
- Scanlon, E., McAndrew, P. & O'Shea, T. (2015). *Designing for Educational Technology to Enhance the Experience of Learners in Distance Education: How Open Educational*

Resources, Learning Design and Moocs Are Influencing Learning. Journal of Interactive Media in Education, Vol 1, p.Art. 6. DOI: <http://doi.org/10.5334/jime.al>.

- Τζαβάρα, Δ., & Βεργίδης, Δ. (2002) Η Επαγγελματική Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών στα Πλαίσια του Προγράμματος «ΜΕΛΙΝΑ- Εκπαίδευση και Πολιτισμός». Μπαγάκης, Γ. (επιμ.), *Ο Εκπαιδευτικός ως Ερευνητής*, 333-342. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τόκη, Ε.Ι., και Παγγέ Τ. (2011). Αξιολόγηση της Ηλεκτρονικής Παρουσίας Προγραμμάτων Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης μέσα από Ιστοσελίδες Των Τμημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, στο Β. Δ. Οικονομίδης (επιμ.), *Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών θεωρητικές και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις*, (σελ 462-471). Πεδίο: Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 8-6-2022 από <https://pt.scribd.com/doc/307901508/43929562>
- Το Περί Αξιολόγησης Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Προεδρικό Διάταγμα. (2013, Νοέμβριος 5). *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, ΠΔ.152/ΦΕΚ 240/5-11-2013*, 4107-4132. Ανακτήθηκε στις 28-6-2022 από <https://nomoi.info/%CE%A6%CE%95%CE%9A-%CE%91-240-2013-%CF%83%CE%B5%CE%BB-1.html>
- Τσολάκης, Χ. (1994) Ο Δάσκαλος του Δημοτικού Σχολείου. *Πρακτικά του Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας, Παγκύπρια Οργάνωση Ελλήνων Δασκάλων*, Μάιος 1994 Λεπτοκαρυά Πιερίας. Αθήνα: 1995.
- Χατζηδήμου, Δ. (2012) *Παιδαγωγική και Εκπαίδευση: Αναζητήσεις, Θέσεις και Προτάσεις*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Χατζηδήμου, Δ. (2008) *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Χατζηπαναγιώτου, Π. (2001) *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: Ζητήματα Οργάνωσης, Σχεδιασμού και Αξιολόγησης*. Αθήνα: Δαρδανός.